

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Problem (nie)przetłumaczalności na język niemiecki figur brzmieniowych w wierszach Juliana Tuwima dla dzieci

Przekład literatury dla dzieci stanowi bezsprzecznie wyjątkowy i zachęcający do jego eksplorowania obszar badań z zakresu translatoryki. Zainteresowanie badaczy oraz badaczek literaturą dla dzieci w aspekcie przekładoznawczym należy uznać za swego rodzaju zwrot kulturowy – przez lata literaturę należącą do tego gatunku postrzegano bowiem jako mniej wartościową, zaś jej przekłady często były dziełem przypadku, przez co ich jakość pozostawiała wiele do życzenia. Niemniej jednak, zajmowanie się literaturą dla dzieci oraz jej przekładem ma szerokie oddziaływanie – nie bez przyczyny literatura dla dzieci nazwana została „szklaną kulą, w której w sposób baśniowy odbijają się te same problemy, jakie spotykamy w piśmiennictwie dla dorosłych”¹. Podobnie jak w przypadku baśni, w których na ogół wszystko przedstawione jest w sposób przerysowany, w literaturze dla dzieci również mamy do czynienia z kondensacją elementów wzbogacających warstwę treściową oraz językową tekstów. To właśnie m. in. ten aspekt sprawia, że przekład literatury dziecięcej postrzegany jest często w kategoriach kulturowego oraz językowego wyzwania, zaś jego analizowanie stanowi fascynujący obszar badawczy.

Celem rozprawy doktorskiej jest omówienie kwestii (nie)przetłumaczalności wierszy Juliana Tuwima dla dzieci ze szczególnym uwzględnieniem analizy tłumaczenia występujących w nich figur brzmieniowych. Pomimo iż w dotychczasowych badaniach przekładoznawczych dokonywano analizy przekładów wierszy Tuwima dla dzieci, to dotychczas nie powstało żadne opracowanie skupiające się w tak szerokim ujęciu na możliwości uwzględnienia ich warstwy brzmieniowej w przekładzie. Niniejsza dysertacja jest zatem próbą wypełnienia istniejącej luki badawczej.

Na część teoretyczną rozprawy składają się jej trzy pierwsze rozdziały. W pierwszym z nich przedstawiono główne teorie dotyczące przetłumaczalności z uwzględnieniem podejścia sceptycznego, realistycznego oraz idealistycznego. Drugi rozdział poświęcony został teoretycznym rozważaniom dotyczącym literatury dla dzieci – oprócz próby zdefiniowania tego zjawiska przedstawiono w nim dotychczasowy stan badań przekładoznawczych z tego obszaru.

---

¹ Wyka, Kazimierz (1948): Pan Pickwick na łyżwach, [w]: „Odrodzenie“ 1948, nr. 3, s. 7.

W ostatnim z rozdziałów teoretycznych zdefiniowano pojęcie figury brzmieniowej oraz przedstawiono jej główne typy. Część empiryczna zawiera analizę porównawczą dziewięciu wierszy Tuwima dla dzieci oraz ich tłumaczenia na język niemiecki.

Realizację postawionych celów badawczych umożliwiło udzielenie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Czy w przekładach zachowano układ rymów oraz strukturę rytmiczną oryginalnej wersji analizowanych wierszy?
2. W jakim stopniu w procesie przekładu uwzględniono figury brzmieniowe (onomatopeje, aliteracje oraz paronomazje) występujące w oryginalnej wersji wierszy Tuwima?
3. Jakich transformacji dokonywał tłumacz w procesie przekładu? Czy wprowadzone modyfikacje pozwoliły na zachowanie warstwy brzmieniowej tekstów?
4. Jakie czynniki utrudniają przekład analizowanych figur brzmieniowych? Jakie są ewentualne przyczyny ich nieprzetłumaczalności?

Przedstawiona w części empirycznej analiza każdego z wybranych dziewięciu wierszy Tuwima („Pstryk”, „Kotek”, „Mróz”, „Kapuśniaczek”, „Mowa ptaków”, „Dwa wiatry”, „Idzie Grześ”, „Ptasie radio” oraz „Figielek“) przebiegała w kilku etapach. W pierwszym kroku wersja oryginalna każdego z wierszy była analizowana pod względem występującego w niej układu rymów oraz struktury rytmicznej (na którą w analizowanych tekstach w głównej mierze wpływało powtarzające się, regularne metrum). Następnie omawiane były szczegółowo pojawiające się w tekście oryginalnym figury brzmieniowe (onomatopeje, aliteracje oraz paronomazje) z uwzględnieniem opisu głosek, które w przypadku onomatopei przyczyniły się do powstania konkretnego efektu brzmieniowego. W kolejnym kroku analizowany był zaś przekład danego wiersza – na tym etapie sprawdzano, czy tłumacz zachował oryginalny układ rymów oraz strukturę rytmiczną, a także czy uwzględnił w przekładzie występujące w oryginale onomatopeje, aliteracje oraz paronomazje. W tym celu analizowano zgodność oryginalnych figur brzmieniowych z ich odpowiednikami w tekście niemieckojęzycznym na płaszczyźnie referencyjnej oraz formalnej. Dodatkowo, w oparciu o klasyfikację Barchudarowa², sprawdzano, jakich transformacji tekstu dokonywał tłumacz przy przekładzie analizowanych figur brzmieniowych, a zatem czy posługiwał się inwersją, substytucją, amplifikacją oraz redukcją. Analizę każdego wiersza podsumowywały rozważania dotyczące kwestii

---

² Barchudarow, Leonid (1979): Sprache und Übersetzung. Probleme der allgemeinen und speziellen Übersetzungstheorie. Moskau: Progreß.

(nie)przetłumaczalności figur brzmieniowych w danym tekście – na podstawie dokonanego opisu stwierdzano, czy figury brzmieniowe mogą w danym wierszu być postrzegane w kategoriach granicy jego przetłumaczalności.

Na podstawie przeprowadzonego badania wykazano m.in., iż przekład poszczególnych figur brzmieniowych występujących w wierszach Tuwima dla dzieci charakteryzował się różnym stopniem skomplikowania – o ile tłumaczenie wykrzykników onomatopeicznych nie przysparzało tłumaczowi większych trudności, o tyle np. oddanie w tłumaczeniu charakterystycznego brzmienia osiąganego w oryginałach poprzez nagromadzenie konkretnych głosek okazało się niemożliwe. W celu pokonania trudności związanych z przekładem figur brzmieniowych tłumacz dokonywał wielu transformacji, najczęściej sięgając do różnego rodzaju substytucji. Kluczową rolę w procesie przekładu analizowanych elementów odegrała również kompensacja. W wyniku przeprowadzonego badania stwierdzono jednocześnie, że figury brzmieniowe nie mogą być postrzegane jako absolutna granica przetłumaczalności wierszy Tuwima dla dzieci – w większości przypadków tłumaczowi udawało się chociażby częściowo oddać występujące w oryginale efekty brzmieniowe. Wyjątek stanowi wspomniana instrumentacja głoskowa, której tłumacz w żadnym przypadku nie uwzględnił w przekładzie.

Podjęta analiza pozwoliła ponadto wysnuć wniosek, iż jednym z czynników utrudniających przekład figur brzmieniowych są różnice w systemach głoskowych języka polskiego oraz niemieckiego – brak niektórych głosek w systemie dźwiękowym języka niemieckiego (np. [ɛ], [z], [tɛ] oraz [ɟ]) uniemożliwił osiągnięcie takiego samego efektu brzmieniowego, jaki zastosowano w oryginale.

Omówione w końcowej części pracy wnioski z podjętej analizy mogą stanowić źródło wiedzy teoretycznej oraz wskazówek dla tłumaczy podejmujących się przekładu wierszy dla dzieci. Ponadto wyniki badania mogą zostać wykorzystane w procesie dydaktycznym jako źródło inspiracji do podjęcia refleksji na temat szeroko pojętej nieprzetłumaczalności.

Słowa kluczowe: *nieprzetłumaczalność, tłumaczenie literatury dla dzieci, figury brzmieniowe, onomatopeja, aliteracja, paronomazja*